

ORIGINAL RESEARCH PAPER

Civil liability of the defaulting party under the compulsory insurance law for damages exceeding blood money in driving accidents

M. Rastbod, H. Abhary*, M. Farzanegan

Department of Private Law, Faculty of Law and Political Science, Mazandaran University, Babolsar, Iran

ARTICLE INFO

Article History:

Received 13 November 2024

Revised 31 December 2024

Accepted 02 March 2025

Keywords:

Blood Money

Compulsory Insurance

Damages

Driving Accidents

*Corresponding Author:

Email: h.abhary@umz.ac.ir

Phone: +9811 35344608

ORCID: [0000-0002-3800-0538](https://orcid.org/0000-0002-3800-0538)

DOI: [10.22056/ijir.2025.02.06](https://doi.org/10.22056/ijir.2025.02.06)

ABSTRACT

BACKGROUND AND OBJECTIVES: According to prevailing opinion, compensation possesses a dual nature. Beyond its punitive aspect, it also has a legal characteristic, serving to compensate for the damage inflicted on the victim. However, the necessity of compensating for inflicted damage dictates that the fixed amount of compensation should be considered only as a minimum for material damages. If additional damage beyond this compensation is caused by the harmful act, the perpetrator is obliged to pay compensation exceeding the initial amount. Nevertheless, in examining the necessity of compensating for damages beyond the initial compensation, the Compulsory Insurance Law for Damages to Third Parties Resulting from Vehicle Accidents, enacted in 2016 (1395), has established a specific rule regarding the compensation of medical expenses in addition to the initial compensation. This specific legal provision has been overlooked in most research conducted in this field. This study aims to specifically examine the special legal ruling on compensating for damages exceeding the initial compensation in traffic accidents covered by the aforementioned law.

METHODS: The employed method is analytical-descriptive, utilizing library resources.

FINDINGS: In addressing the compensation for medical expenses related to damages caused by traffic accidents, the legislator has deviated from the theory of compensation as reparation. Instead, a ruling has been established that aligns the nature of compensation more closely with the theory of punishment. To examine the legislator's stance and the correct interpretation of Article 35 of the Compulsory Insurance Law for Damages to Third Parties Resulting from Vehicle Accidents, it is essential to review the general rule regarding the claim for damages exceeding the compensation to the necessary extent.

CONCLUSION: According to the Compulsory Insurance Law of 2016 (1395), the injured party can claim the full amount of damages for medical expenses in addition to receiving the full compensation. However, it should be noted that the compensation paid for damages resulting from traffic accidents does not cover non-material damages. Nonetheless, based on general principles and the ruling stipulated in the second note of Article 14 of the Criminal Procedure Code of 2013 (1392), the injured party from traffic accidents cannot claim non-material damages in addition to the compensation.

مقاله علمی

مسئولیت مدنی مقصر حادثه در قبال خسارات مازاد بر دیه در سوانح رانندگی مشمول قانون بیمه اجباری

مازیار راستبد، حمید ابهری^{*}، محمد فرزائگان

گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران

چکیده:

پیشینه و اهداف: مطابق با نظر اقوی، دیه دارای ماهیت دوگانه‌ای بوده و علاوه بر آنکه واجد جنبه کیفری است، وصف حقوقی خود و جبران ضرر و زیان وارده به زیان‌دیده را نیز داراست. باین‌حال لزوم جبران ضرر و زیان وارده اقتضا می‌کند که مبلغ مقطوع دیه صرفاً به‌عنوان حداقلی از خسارات مادی در نظر گرفته شود تا در صورتی که ضرر و زیان مازادی بر دیه از بابت ارتکاب فعل زیان‌بار وارد شد، مسبب حادثه مکلف به پرداخت خسارات مازاد بر دیه باشد. باین‌حال در مقام بررسی لزوم جبران خسارت مازاد بر دیه، قانون بیمه اجباری خسارات وارده به شخص ثالث در اثر حوادث ناشی از وسایل نقلیه، مصوب ۱۳۹۵ قاعده خاص دیگری را در زمینه جبران هزینه‌های درمان علاوه بر دیه مقرر داشته که در عمده تحقیقات صورت گرفته در این حوزه مغفول مانده و این پژوهش بر آن است که به‌صورت مشخص به بررسی حکم خاص قانونی در خصوص جبران خسارات مازاد بر دیه در تصادفات رانندگی مشمول قانون موصوف بپردازد.

روش‌شناسی: روش مورد استفاده تحلیلی-توصیفی با استفاده از ابزار کتابخانه‌ای است.

یافته‌ها: قانون‌گذار در مقام جبران هزینه‌های درمان در خصوص ورود خسارت ناشی از سوانح رانندگی، با عدول از نظریه جبران خسارت بودن دیه، حکمی مقرر داشته که ماهیت دیه را تا حد زیادی نزدیک به نظریه مجازات بودن دیه نموده است. به‌منظور بررسی موضع قانون‌گذار و نحوه تفسیر صحیح از مفاد ماده ۳۵ قانون بیمه اجباری خسارات وارده به اشخاص ثالث ناشی از حوادث رانندگی، بررسی قاعده عمومی در خصوص مطالبه خسارت مازاد بر دیه تا حد نیاز مشکل‌گشا خواهد بود.

نتیجه‌گیری: براساس قانون بیمه اجباری سال ۱۳۹۵، زیان‌دیده می‌تواند علاوه بر دریافت کل دیه خود، به دریافت کل ضرر و زیان وارده از بابت هزینه‌های معالجه اقدام کند. درعین‌حال باید گفت دیه پرداختی در مقام جبران خسارات ناشی از سوانح رانندگی ارتباطی با خسارات معنوی نداشته، اما درعین‌حال بنا بر عمومات و حکم مقرر در تبصره دوم ماده چهارده قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، آسیب‌دیده از سوانح رانندگی نمی‌تواند علاوه بر دیه خسارات معنوی نیز مطالبه کند. DOI: 10.22056/ijir.2025.02.06

اطلاعات مقاله

تاریخ‌های مقاله:

تاریخ دریافت: ۲۳ آبان ۱۴۰۳
تاریخ داوری: ۱۱ دی ۱۴۰۳
تاریخ پذیرش: ۱۲ اسفند ۱۴۰۳

کلمات کلیدی:

بیمه اجباری
خسارت
دیه
سوانح رانندگی

^{*} نویسنده مسئول:

ایمیل: h.abhary@umz.ac.ir

تلفن: +۹۸۱۱ ۳۵۲۴۴۶۰۸

ORCID: 0000-0002-3800-0538

توجه: مدت‌زمان بحث و انتقاد برای این مقاله تا ۱ ژوئیه ۲۰۲۵ در وب‌سایت IJIR در «نمایش مقاله» باز است.

مقدمه

از دیرباز در خصوص ماهیت دیه اختلاف نظر وجود داشته است، عده‌ای دیه را صرفاً عقوبتی می‌دانند که به سبب تخطی فاعل از قوانین و ارتکاب جنایت باید در حق مجنی علیه پرداخت کند، چنان که آن را تعبیر به مجازات مالی کرده‌اند (Broojerdi, 2008). به عبارت دیگر، مطابق با نظریه اخیر، دیه صرفاً جنبه مجازات دارد. برخی دیگر با نفی جنبه مجازات بودن دیه صرفاً دیه را جبران خسارت مالی می‌دانند (Shushtari, 2006). در دیدگاه اخیر نیز وصف مجرمیت دیه مخدوش است. مطابق با نظری دیگر، دیه واجد هر دو وصف حقوقی و کیفری است (Mir Mohammad Sadeghi, 2012).

در حقوق موضوعه ایران نصی که صراحتاً دلالت بر هریک از نظریات معنونه داشته باشد یافت نشده، ولیکن از ظاهر بعضی از مواد ماهیت قانونی ماهیت دوگانه دیه قابل استنباط است. چنان که ماده ۱۴ قانون مجازات اسلامی، مصوب ۱۳۹۲، دیه را در زمره مجازات اصلی قلمداد کرده و از سوی دیگر، ماده ۴۵۲ همان قانون، احکام و آثار ضمان مالی را بر دیه بار نموده است.

از مهم‌ترین مصادیق دعاوی مطالبه خسارات مازاد بر دیه، دعاوی مرتبط با سوانح رانندگی است. مستنبط از مواد مختلف قانون بیمه اجباری خسارات وارد شده به شخص ثالث در اثر حوادث ناشی از وسایل نقلیه، مصوب ۱۳۹۵، قانون‌گذار در مقام حمایت از زیان‌دیده است، از این رو در ماده ۳۵ قانون موصوف، به امکان مطالبه خسارت ناشی از هزینه‌های درمان اشاره شده است. مقررۀ اخیر نیز اگرچه امکان مطالبه خسارت هزینه‌های درمان را پیش‌بینی کرده است، ولیکن خود سبب اختلاف شده، از یک سو می‌توان نظر داد که امکان مطالبه هزینه‌های درمان در صورتی است که مبلغ دیه پرداختی کفاف هزینه‌های درمان زیان‌دیده را نکند، از سوی دیگر ممکن است گفته شود با توجه به حکم ماده قانونی، مفهوم دیه با نظریه‌ای انطباق داشته که دیه را صرفاً عقوبت و مجازات می‌دانسته و از این رو امکان مطالبه همه ضرر و زیان‌های وارده به مجنی علیه علاوه بر مبلغ پرداختی دیه امکان‌پذیر است. در پژوهش‌های صورت‌گرفته عمدتاً به بیان قاعده عمومی در خصوص مطالبه خسارت مازاد بر دیه بحث شده و مقررات خاص قانون بیمه اجباری مغفول مانده است.

این پژوهش بر آن است به‌طور تحلیلی-توصیفی بدو نظریات مطروحه در باب ماهیت دیه و سپس با تدقیق در مقررات قانونی و ایضاً فتاوی فقهی، به بررسی امکان مطالبه خسارات مازاد بر دیه، به‌ویژه در سوانح رانندگی مشمول قانون بیمه اجباری بپردازد. بدیهی است قبل از ورود به بحث اصلی لازم است بدو به ذکر عبارات و مفاهیمی چند از مسائل مرتبط با مقاله حاضر بپردازیم.

مبانی نظری پژوهش

دیه و ماهیت آن

دیه به کسر دال و تخفیف یاء مصدر است. این کلمه از ودی که

به معنای پرداخت خون‌بهاست گرفته شده است (Gorjy, 2004). بعضاً به دیه عقل نیز گفته می‌شود، به دلیل جلوگیری از ریختن خون افراد معصوم و بی‌گناه. گاهی به جای دیه، دم اطلاق می‌شد که این نام‌گذاری از باب تسمیه مسبب (دیه و خون‌بها) به اسم سبب (خون) است (Najafi, 1984). در لغتنامه دهخدا آمده است: «دیه مالی است که بدل نفس مقتول به بر ولی او داده می‌شود و از باب تسمیه به مصدر است و گاه اطلاق شود بر بدل اعضاء و آن را ارش گویند» (Dehkoda, 1997). در خصوص ماهیت دیه، بعضی معتقدند می‌توان بدون در نظر گرفتن ماهیت دیه و براساس قواعد لاضرر و تسبیب به مطالبه خسارات مازاد بر دیه اقدام کرد (Ghaemi and Asadi Koh Abad, 2014). باین حال باید گفت چنانچه دیه صرفاً مجازات تلقی شود با توجه به عدم پوشش خسارات وارده، صدور حکم به جبران خسارت بدنی مسلم است و چنانچه دیه دارای ماهیت جبران خسارات باشد، امکان صدور حکم به جبران خسارت علاوه بر دیه، با تردیدی جدی روبه‌رو خواهد بود.

از ظاهر سخن بعضی از فقیهان نیز این‌گونه برمی‌آید که دیه را نوعی مجازات دانسته‌اند، چنان که در تعریف دیه آن را عقل و موجب عدم جرئت و جسارت افراد بر قتل تلقی کرده‌اند (Ameli, n.d). یا در تعریف دیگری از دیه، آن را تعبیر به مالی کرده‌اند که به سبب جنایت بر مجرم لازم می‌شود (Ameli, 1992; Marashi Najafi, 1985). بند (پ) ماده ۱۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ نیز دیه را در زمره مجازات قرار داده است. در این تعریف دیه همانند جزای نقدی یک مجازات مالی در نظر گرفته شده است. باین حال باید ادعان داشت مفهوم دیه چندان قابل انطباق با جرمه و مجازات مالی نیست، دیه هم در مورد جنایت عمدی صدق می‌کند و هم جنایت غیرعمدی، ولیکن در مورد جزای نقدی عمدتاً در مواردی حکم به پرداخت آن صادر می‌شود که فرد مرتکب جرم عمدی شده باشد (Haji Dehabadi, 2005). رویه قضایی نیز گاه نظر اخیر را پذیرفته است، چنان که اداره حقوقی قوه قضائیه در نظریه مشورتی شماره ۷/۹۵۹ مورخ ۱۳۶۴/۴/۴ اظهار داشته: «... دیه نوعی مجازات است لذا دیه با آنچه ... به عنوان غرامت پرداخت می‌شود ارتباطی ندارد. به علاوه منشأ و مبلغ و نوع و مسئول پرداخت غرامت و دیه متفاوت است» (Ghasemzadeh et al., 2012).

از ظاهر سخن بعضی نیز این‌گونه برداشت می‌شود که دیه را دارای ماهیتی مدنی می‌دانند، چنان که گفته شده دیه عکس‌العمل جبرانی برای گریز از تمسک به ابزارهای سرکوبگر کیفری است و درعین حال ترمیم خسارات و صدمات وارد بر مجنی علیه را ممکن می‌سازد (Sadeghi, 2011). بعضی از طرفداران نظریه اخیر معتقدند که ذکر عنوان دیه و احکام آن در قانون مجازات اسلامی صرفاً به دلیل تبعیت از دیدگاه‌های فقهی و سنتی بوده است که دیه در کنار قصاص مطالعه می‌شده، نه آنکه دیه واجد وصف کیفری باشد (Shoariyan, 2008).

بعضی از مواد قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ در خصوص مسئولیت راننده نیز اساساً ناظر به زمانی است که فردی در حال رانندگی خودرو است، چنان که ماده ۵۰۴ قانون موصوف در مقام بیان مسئولیت راننده در برخورد با عابر پیاده به «در حال حرکت» بودن وسیله نقلیه اشاره می‌کند یا ماده ۵۰۵ همان قانون در مقام بیان مسئولیت راننده خودرو در قبال سرنشینان خودرو اشاره می‌کند که هرگاه «در هنگام رانندگی» صدماتی به سرنشینان وارد آید راننده با جمع شرایطی مسئول جبران خسارات وارده خواهد بود؛ بنابراین تردید جدی که در این زمینه ایجاد می‌شود آن است که وضعیت خسارات وارده در زمانی که خودرو اساساً خاموش بوده یا در حالت سکون بوده به چه صورت خواهد بود، آیا مشمول سوانح رانندگی می‌شود یا تابع عموماً است.

دره‌حال بند (پ) ماده ۱ قانون بیمه اجباری خسارت سال ۱۳۹۵ در تعریف حادثه رانندگی مشمول مقررات قانون موصوف مقرر داشته است: «هرگونه سانحه ناشی از وسایل نقلیه موضوع بند (ث) این ماده و محمولات آن‌ها از قبیل تصادم، تصادف، سقوط، واژگونی، آتش‌سوزی و یا انفجار یا هر نوع سانحه ناشی از وسایل نقلیه بر اثر حوادث غیرمترقبه». بدین ترتیب حوادث رانندگی مثل تصادم ممکن است در اثر حرکت هر دو وسیله نقلیه باشد یا ناشی از حرکت وسیله نقلیه اول و توقف وسیله نقلیه دیگر یا حتی ممکن است در حالت توقف یا سکون وسایل نقلیه رخ دهد و از این رو عبارت حوادث رانندگی مفهومی عام بوده و تصادم یا تصادف تنها یکی از مصادیق آن است (Ebadi Bashir, 2017).

خسارات مادی مازاد بر دیه در سوانح رانندگی
فرض حاضر ناظر به موردی است که دیه پرداختی به زیان دیده کفاف هزینه‌های درمانی و معالجه وی را نکند. از لحاظ فقهی نیز در این زمینه تشتت آراء به چشم می‌خورد، چنان که از یک سو در خصوص امکان مطالبه خسارات مازاد بر دیه گفته شده در صورتی که جنایت دیه مقدره داشته باشد مجنّب علیّه و یا اولیاء او نمی‌توانند بیشتر از مقدار دیه را مطالبه کنند و الله العالم (Tabrizi, n.d.). در عین حال گفته شده با توجه به این امر که در آیه شریفه ۹۲ سوره نساء فرموده شده است که: «... وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ أَهْلِهِ ...» تنها چیزی که به سبب قتل لازم می‌شود دیه است و بر جانی مبلغی مازاد بر دیه نیست (Shafiei Sarostani, 1998).
آرای همسو با نظر اخیر صادر شده است، چنان که به موجب دادنامه شماره ۳۸۵۰۰۳۸۵۰۹۹۸۲۱۶۴۵۰ دادگاه تجدیدنظر استان تهران قید شده است: «... در صورتی که حکم به پرداخت دیه صادر شده باشد دیگر موردی برای مطالبه ضرر و زیان وارده نمی‌باشد، چون برای نفس یا عضو دیه مشخص کرده و زائد بر آن قابل مطالبه نمی‌باشد و جانی طبق قانون و شرع مسئول پرداخت دیه می‌باشد و در قبال

بعضاً با تفکیک انواع دیه در مورد دیه قتل خطایی عنوان می‌دارند که دیه قتل خطایی مجازات نبوده و جبران خسارت است (Mohaghegh Damad, 1986).
باین حال نظریه موصوف در حقوق موضوعه کنونی ایران نمی‌تواند قابل قبول باشد؛ چه اینکه بنا بر صراحت ماده ۱۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و صرف نظر از مسئول پرداخت دیه، دیه در ردیف مجازات قرار گرفته است. مطابق با نظر دیگر دیه هم دارای جنبه مجازات و هم غرامت مالی است (Katouzian, 2009). در میان فقیهان متأخر نیز ماهیت دوگانه دیه پذیرفته شده است، چنان که گفته شده: «حکم دیه تعبد است هر چند از حکمت‌های آن یکی از این دو امر یا هر دو باشد» (Golpayegani, 1996). البته طرفداران دیدگاه اخیر نیز خود بر دو قسم‌اند. برخی ماهیت دیه را دره‌حال مختلط می‌دانند و بعضی به تفکیک انواع قتل اقدام می‌کنند و بیان می‌دارند که دیه در قتل خطایی دارای ماهیت جبرانی است؛ در عین حال دیه پرداختی در قتل شبه‌عمد و یا عمد ماهیت دوگانه دارد (Mir Modares, 2012).
در نهایت در نظام حقوق کنونی ایران نیز باید نظریه‌ای پذیرفته شود که دیه را (صرف نظر از نوع جنایت، عمد، شبه‌عمد و خطایی) مجازات و در عین حال جبران خسارت می‌داند (Safai and Rahimi, 2022).
ماده ۱۴ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ به صراحت دیه را در زمره مجازات آورده است و در ماده ۱۷ همان قانون به تعریف مجازات دیه پرداخته است. در عین حال مواد قانونی دیگر بر ماهیت جبران خسارت دیه تأکید داشته‌اند، قانون‌گذار در ماده ۴۴۹ همان قانون، در مقام بیان چگونگی تعیین مقدار ارش، عناصر تأثیر جنایت بر سلامت مجنی علیّه و خسارت وارده به او را مدنظر قرار داده است؛ بنابراین در صورتی که دیه غیرمقدر (ارش) صرفاً مجازات باشد، ارتباطی به میزان تأثیر آن بر سلامت فرد و خسارات وارده ندارد. ماده ۴۵۲ همان قانون نیز به صراحت به ماهیت جبران خسارت گونه دیه اشاره دارد، مطابق با ماده موصوف: «دیه، حسب مورد حق شخصی مجنّب علیّه یا ولی دم است و احکام و آثار مسئولیت مدنی یا ضمان را دارد ...».

سوانح رانندگی

ماده ۳۳۵ قانون مدنی در راستای بیان مسئولیت راننده مقصر حادثه در سوانح رانندگی مقرر داشته: «در صورت تصادم بین دو ... اتومبیل ... مسئولیت متوجه طرفی خواهد بود که تصادم در نتیجه عمد یا مسامحه او حاصل شده ...». صرف نظر از آنکه عبارت موصوف در ماده در خصوص مسئولیت مدنی ناشی از تصادم دو خودرو است، عبارات استفاده شده در جمله این مفهوم را به ذهن متبادر می‌سازد که لازم است که هر دو خودرو روشن و در حال رانندگی باشند، چنان که واژه «تصادم» عرفاً ناظر بر حوادث وارده بر اثر رانندگی خودرو است. از این رو گفته شده که برخورد یک وسیله در حال حرکت با یک وسیله در حال توقف از شمول عنوان تصادم خارج است (Shahidi, 2007).

هزینه‌های درمان مسئولیتی ندارد».

باین حال در مقام پاسخ باید گفت اساساً شارع مقدس در مقام بیان نبوده تا گفته شود صرفاً دیه بر عهده جانی است و لا غیر (Hashemi, 1997). به عبارتی شارع در مقام بیان این امر نبوده که صرفاً دیه باید پرداخت شود و از این حیث نمی‌توان از اطلاق یا سکوت روایات استفاده کرد (Ghasemzadeh, 2007).

برخی نیز در مقام امکان مطالبه خسارات مازاد بر دیه بیان داشته‌اند که به یقین این خسارات باید جبران شود، زیرا که چگونه می‌توان مجنی علیه را مجبور به تحمل این خسارت کرد، در حالی که «لاضرر و لااضرار فی الاسلام» اموری کمتر از آن را شامل می‌شود (Shirazi, 2006). اداره حقوقی قوه قضائیه در نظریه مشورتی شماره ۴۳۴ مورخ ۱۳۷۶/۲/۲۸ مقرر داشته است که: «... با توجه به قاعده لاضرر و نفی عسر و حرج و قاعده تسبیب، چنانچه محرز شود که در اثر عمل جانی خسارتی بیش از دیه یا ارش بر مجنی علیه وارد شده است من جمله معالجه و مداوا مطالبه آن از جانی که سبب ورود خسارات بوده است منع شرعی یا قانونی ندارد» (Deputy of Judiciary Education, 2008).

بعضی نیز با تمسک به قواعد فقهی نظیر نفی عسر و حرج از زیان دیده و بنای عقلا، نظر به لزوم جبران خسارات مازاد بر دیه داده‌اند (Jafari and Aqhamshahdi, 2012). همچنین گفته شده است تعیین مبلغ مقطوعی در باب دیه به معنای آن نبوده که در تمامی شرایط و اوضاع دیه جوابگوی تمامی خسارات باشد و عدم قید موضوع در کلام فقهای پیشین دلالتی بر منع مطالبه خسارت مازاد بر دیه ندارد (Shouri, 2016).

آرایی در تأیید مشروع بودن مطالبه خسارات مازاد بر دیه نیز صادر شده، چنان‌که به موجب دادنامه شماره ۹۲۰۹۹۷۰۲۳۸۰۰۶۲۰ صادره از شعبه ۵۵ دادگاه تجدیدنظر استان تهران در نقض قرار رد دعوی خواهان در خصوص مطالبه خسارات مازاد بر دیه استدلال شده است: «... از بابت قاعده تسبیب ضرر و زیان وارده و هزینه‌های تحمیلی در اثر بی‌احتیاطی و قصور مرتکب از مقررات بوده و قصور سبب وقوع خسارت شده و در مواد ۱، ۲، ۵ قانون مسئولیت مدنی، به صراحت به موضوع اشاره شده و از باب قاعده تسبیب نیز مشارالیه (مقصر) پاسخگوست...».

برخی دیگر نیز به صورت ضمنی نظریه موصوف را پذیرفته‌اند، چنان‌که گفته شده قیمت شتر (در پرداخت دیه) اگر کافی برای جبران خسارت‌های ناشی از جرم نباشد، باید دادگاه، اضافه بر آن، به پرداخت سایر خسارت‌ها حکم مقتضی صادر کند (Shushtari, 2006).

بررسی نظرات مطروحه شورای نگهبان در زمان تصویب قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ و قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ (اصلاحی ۹۴) خالی از فایده نخواهد بود. در خصوص ماده ۴۱۴ لایحه قانون مجازات اسلامی که مقرر داشته بود علاوه بر ارش، خسارت درمان جنایت بر دندان نیز باید توسط جانی پرداخت شود،

مقرر موصوف خلاف شرع شناخته شد (Mostafazadeh, 2015):
 ایضاً ماده ۴۵۶ همان قانون که به امکان مطالبه خسارات متعارف درمان مازاد بر دیه اشاره کرده بوده نیز خلاف شرع شناخته شده است (Mostafazadeh, 2015). در زمان بررسی قانون آیین دادرسی کیفری توسط شورای نگهبان نیز مقرر تبصره ۲ ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ نیز که به مطالبه خسارت مازاد دیه اشاره داشته نیز خلاف شرع شناخته شد (Mostafazadeh, 2016).
 باین حال شورای نگهبان متعاقباً با تغییر رویکرد به تأیید قانون تشدید مجازات اسیدپاشی و حمایت از بزه‌دیدگان آن مصوب ۱۳۹۸ مبادرت کرده که در ماده ۵ آن به صراحت به لزوم جبران خسارت ناشی از هزینه‌های درمان بزه‌دیدگان در کنار مواد قانون دیگر در خصوص قصاص و در صورت عدم امکان قصاص دیه و ارش اشاره شده است. به عبارتی، مرتکب علاوه بر قصاص عضو یا پرداخت دیه به پرداخت خسارات ناشی از هزینه‌های درمان مجنی علیه محکوم خواهد شد. علی‌هذا اگرچه بعضی معتقدند که عدم اعلام خلاف شرع بودن مصوبه موصوف نه به دلیل تغییر موضع شورای نگهبان، بلکه به دلیل عدم حضور همگی فقها و به حدنصاب نرسیدن اعضاء موصوف بوده است (Masoudian, 2019). با توجه به رویکرد نهایی شورای نگهبان مبنی بر تأیید مصوبه، عدول از نظریه سابق محرز است. اداره حقوقی قوه قضائیه نیز در نظریه مشورتی شماره ۷/۹۷/۲۹۱۳ مورخ ۱۳۹۷/۱۰/۲۴ با تأیید ماهیت تلفیقی دیه مقرر داشته است: «... برای مصدوم ابتداءً چیزی بیش از دیه نیست، مگر اینکه دیه مقرره تکافوی هزینه‌های درمان را نکند و مصدوم بیش از آن، هزینه نماید که در این صورت مقصر از باب تسبیب و قاعده لاضرر با توجه به مقررات مواد ۱، ۲ و ۳ قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹ باید هزینه متعارف درمان مازاد بر دیه را نیز پرداخت کند...». برخی نیز پا را فراتر نهاده و اساساً معتقدند این خسارات علاوه بر دیه و ارش پرداختی قابل مطالبه خواهد بود (Babayi, 2020).

آرایی در پذیرش نظر اخیر نیز صادر شده است، چنان‌که به موجب رأی اصراری شعب حقوقی دیوان عالی کشور مورخ ۱۳۷۵/۰۴/۰۵ قید شده: «... بدلات اوراق محاکماتی عمل ارتكابی خواندگان ایراد ضرب عمدی منتهی به شکستگی استخوان ساق پای مجنی علیه است که علاوه بر صدور حکم دیه در حق مجنی علیه به جهت تفویض قوای کاری خواهان دادگاه خواندگان را به پرداخت ضرر و زیان محکوم نموده است. نظر به اینکه از احکام مربوط به دیات و فحوای مواد قانون راجع به دیات نفی جبران سایر خسارات وارده به مجنی علیه استنباط نمی‌شود و با عنایت به اینکه منظور از خسارت و ضرر زیان وارده همان خسارت و ضرر و زیان متداول عرفی می‌باشد، لذا بنا بر مستفاد از مواد ۱ و ۲ و ۳ قانون مسئولیت مدنی و با التفات به قاعده کلی لاضرر و همچنین قاعده تسبیب و اتلاف لزوم جبران اینگونه خسارات بلاشکال است...».

زیان‌دیده و راننده مسبب حادثه به‌طور کلی و بدون داشتن سقف معین با لحاظ ماده ۳۰ قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲) مصوب ۱۳۹۳ بر عهده وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی است و اینکه هزینه‌های معالجه کمتر یا بیشتر از میزان دیه باشد، در تعهدات وزارتخانه یادشده بی‌تأثیر است...» مطابق با نظر اخیر که با ظاهر قانون همخوانی بیشتری دارد، ماهیت دیه پرداختی در تصادفات رانندگی بیشتر به مجازات شباقت دارد تا غرامت و به‌نوعی از ماهیت تلفیقی دیه عدول شده است.

نکته دیگر در خصوص تعیین مسئول پرداخت هزینه‌های معالجه است؛ علی‌الطلاق ماده موصوف پرداخت این هزینه‌ها را بر عهده بیمه‌گر و صندوق (در مواردی که خودرو فاقد بیمه‌نامه معتبر باشد) قرار داده است، بعضی معتقدند که مسئولیت بیمه‌گر به‌تبع مسئولیت مسبب حادثه ایجاد می‌شود و در واقع مسبب حادثه نیز موظف به جبران هزینه‌های درمان است (Babayi, 2020). باین‌حال به نظر می‌رسد مسئولیت بیمه‌گر و صندوق به‌عنوان اصل در قانون بیمه اجباری پذیرفته شده است و مسئولیتی از این حیث متوجه راننده مسبب حادثه نباشد، چه اینکه با دقت در ماده ۳۰ قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲) مصوب ۱۳۹۳ اساساً ملاحظه می‌شود تکلیف موصوف (معالجه یا پرداخت هزینه‌های

معالجه) بر عهده وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی است. مطابق با ماده ۳۰ قانون الحاق برخی مواد به قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲) مصوب ۱۳۹۳: «وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی موظف است اقدامات لازم برای درمان فوری و بدون قید و شرط مصدومان حوادث و سوانح رانندگی در همه واحدهای بهداشتی و درمانی دولتی و غیردولتی و همچنین در مسیر اعزام به مراکز تخصصی و مراجعات ضروری بعدی را به عمل آورد. برای تأمین بخشی از منابع لازم جهت ارائه خدمات تشخیصی و درمانی به این مصدومان، معادل ده درصد از حق بیمه پرداختی شخص ثالث، سرنشین و مازاد به‌طور مستقیم طی قبض جداگانه به حساب درآمدهای اختصاصی نزد خزانه‌داری کل کشور در چارچوب اعتبارات مصوب بودجه سنواتی به نام وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی واریز می‌شود...». همان‌طور که ملاحظه می‌شود مقرر ماده ۳۵ قانون بیمه اجباری با مقرر ماده ۳۰ قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت تعارض وجود دارد. ماده ۳۵ قانون بیمه اجباری پرداخت هزینه‌های معالجه را بر عهده بیمه‌گر قرار داده است، حال که ماده ۳۰ قانون تنظیم، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی را موظف به پرداخت این هزینه‌ها کرده است. در مقام جمع دو مقرر باید اذعان داشت شرکت‌های بیمه با پرداخت مبلغ ۱۰ درصد حق بیمه دریافتی وظیفه خود را نسبت به پوشش و پرداخت هزینه‌های درمان موضوع بند (الف) ماده ۴ قانون بیمه اجباری سال ۱۳۹۵ انجام می‌دهند (Babayi, 2021).

بند (الف) ماده ۱ قانون بیمه اجباری خسارات واردشده به شخص ثالث در اثر حوادث ناشی از وسیله نقلیه مصوب ۱۳۹۵ خسارت بدنی را به این شکل تعریف کرده است: «هر نوع دیه یا ارش ناشی از هر نوع صدمه به بدن مانند شکستگی، نقص و ازکارافتادگی عضو اعم از جزئی یا کلی - موقت یا دائم، دیه فوت و هزینه معالجه با رعایت ماده (۳۵) این قانون به سبب حوادث مشمول بیمه موضوع این قانون». با دقت در مفاد بند موصوف ملاحظه می‌شود که قانون‌گذار اساساً میان دیه (اعم از مقدر یا ارش) با هزینه‌های معالجه تفاوت قائل شده است. ماده ۳ همان قانون نیز در مقام بیان میزان پوشش بیمه‌ای که باید برای صدمات بدنی اخذ شود، آن را معادل دیه فوت در ماه غیرحرام و هزینه معالجه قرار داده است. با دقت در ماده موصوف نیز ملاحظه می‌شود اساساً قانون‌گذار میان دیه و هزینه‌های معالجه قائل به تفکیک شده است و اساساً مفهوم هزینه‌های معالجه را داخل در دیه قرار نداده است. در نهایت ماده ۳۵ همان قانون مقرر داشته است: «هزینه‌های معالجه اشخاص ثالث زیان‌دیده و راننده مسبب حادثه در صورتی که مشمول قانون دیگری نباشد، با لحاظ ماده (۳۰) قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت (۲) حسب مورد بر عهده بیمه‌گر مربوط یا صندوق است.»

به‌این‌ترتیب با دقت در متن ماده ۳۵ مشخص می‌شود قانون‌گذار به‌صراحت به پرداخت هزینه‌های معالجه اشاره دارد؛ اما آنچه محل اختلاف است این است که آیا این هزینه‌ها سوای از دیه قابل مطالبه است و به‌عبارتی بدون در نظر گرفتن میزان دیه پرداختی این هزینه‌ها پرداخت می‌شود یا آنکه پرداخت هزینه‌های معالجه در صورتی است که میزان هزینه‌کرد زیان‌دیده مازاد بر مبلغ دیه پرداختی باشد. گروهی معتقدند که هزینه‌های معالجه صرفاً در صورتی قابل وصول است که میزان دیه پرداختی کمتر از هزینه‌کرد زیان‌دیده از بابت معالجه باشد، چنان‌که گفته‌اند که قانون‌گذار به‌صراحت در ماده موصوف به تردید در خصوص امکان مطالبه هزینه‌های معالجه «مازاد» بر دیه خاتمه داده است (Safai and Rahimi, 2022).

برخی دیگر نیز به‌صراحت بیان داشته‌اند: «اگر دیه مقدر کفاف هزینه‌های انجام‌شده را جهت درمان ننماید، می‌توان به استناد قواعد متعددی از جمله لاضرر، اتلاف، تسبیب حکم به جبران خسارت مازاد دیه صادر کرد» (Ebadi Bashir, 2017). باین‌حال نظریه دیگر آن است که هزینه‌های معالجه و درمان ارتباطی با میزان دیه پرداختی نداشته و با آن قابل جمع است. به‌عبارتی حتی اگر میزان دیه پرداختی برای هزینه‌های معالجه کافی باشد، زیان‌دیده می‌تواند علاوه بر دیه، هزینه‌های معالجه را نیز دریافت کند (Fallah Khariki, 2022). اداره حقوقی قوه قضائیه در نظریه شماره ۷/۹۹/۸۱۵ مورخ ۱۳۹۹/۰۶/۳۱ اظهار داشته: «با توجه به بند «الف» ماده یک و ماده ۳۵ قانون بیمه اجباری خسارات واردشده به شخص ثالث در اثر حوادث ناشی از وسایل نقلیه، مصوب ۱۳۹۵، هزینه‌های متعارف معالجه اشخاص ثالث

از مطالبه خسارت معنوی، مطالبه خسارت از بابت نفس تألم روحی و حیثیتی است.

به‌رغم آنکه در خصوص مطالبه خسارات مادی مازاد بر دیه اقوال و نظرات متفاوتی ابراز شده، اشاره چندان به امکان مطالبه خسارات معنوی توأم با دیه نشده است و عمده مباحث پیرامون خسارت مادی و از نوع هزینه‌های درمان است. شاید عدم بررسی موضوع به این جهت باشد که اساساً همواره در خصوص برآورد میزان خسارات معنوی اختلاف‌نظر وجود داشته و چنان‌که گفته شده، معیار ثابت و متقنی در این خصوص وجود نداشته است (Fayazi, 2017). عده‌ای معتقدند که دیه دربرگیرنده هم خسارات مادی است و هم معنوی (Fallah Khariki, 2022; Ghasemzadeh, 2007). ولیکن به نظر با توجه به ماهیت مختلط دیه باید بر آن بود که دیه مجازات و درعین‌حال جبران خسارت مادی است و سنخیتی با خسارت معنوی ندارد (Haddadi, 2015).

در نهایت حکم مقرر در تبصره ۲ ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ (اصلاحی ۹۴) به این پرسش که آیا خسارت معنوی نیز در کنار دیه قابل مطالبه است، پاسخ منفی داده است، مطابق با تبصره موصوف: «... مقررات مرتبط به ... پرداخت خسارت معنوی شامل جرائم موجب ... دیه نمی‌شود»؛ بنابراین وفق نص ماده موصوف، قانون‌گذار نفس جبران خسارت معنوی در جرم مستوجب دیه را منتفی دانسته است (Hosseini and Farjiha, 2016).

در زمان حکومت قانون سابق بیمه اجباری، برخی حقوق‌دانان معتقد بودند که نص ماده ۳ آیین‌نامه قانون بیمه اجباری انواع خسارات بدنی را برشمرده و در آن به خسارت ناشی از نقص عضو و ازکارافتادگی و فوت اشاره شده است و این زیان‌ها اعم است از مادی و معنوی، ولیکن در خصوص زیان‌های معنوی ناشی از رنج صدمه‌های بدنی مشمول قانون بیمه اجباری نبوده، ولیکن زیان‌دیده طبق قواعد عمومی می‌تواند به عامل واردکننده زیان رجوع کند (Katouzian, 2007). باید حق داد در حال حاضر وفق بند (الف) ماده ۱ قانون بیمه اجباری مصوب ۱۳۹۵، صرفاً خسارات مادی و بدنی که زیرمجموعه خسارت مادی هستند تحت شمول قانون موصوف بوده و خسارات معنوی تحت شمول قانون بیمه اجباری نیستند (Fallah Khariki, 2022). باین‌حال باید اذعان داشت عدم پیش‌بینی خسارات معنوی در قانون بیمه اجباری نه به‌دلیل عدم ذی‌حقی زیان‌دیده در مطالبه این خسارات، بلکه به‌دلیل عدم شمول بیمه‌نامه و مسئولیت شرکت‌های بیمه در این خصوص بوده است و ازاین‌رو دعوی مطالبه خسارات معنوی مازاد بر دیه تحت شمول قواعد عام مسئولیت مدنی خواهد بود و همان‌طور که گفته شد با توجه به تبصره ۲ ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ (اصلاحی ۱۳۹۴)، امکان مطالبه خسارت معنوی در جرم مستوجب دیه منتفی است.

نظریه مشورتی شماره ۷/۹۷/۲۸۳۴ مورخ ۱۳۹۷/۱۰/۱۸ اداره حقوقی قوه قضائیه نیز مؤید این نظر است. نظریه اخیر مقرر داشته است: «با توجه به اینکه مقنن حکم ماده ۳۵ قانون بیمه اجباری خسارات واردشده به شخص ثالث در اثر حوادث ناشی از وسایل نقلیه مصوب ۱۳۹۵/۰۲/۲۹ را با لحاظ ماده ۳۰ قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت، مقرر کرده است و با توجه به اینکه به‌موجب ماده ۳۰ قانون اخیرالذکر برای تأمین بخشی از منابع لازم جهت ارائه خدمات تشخیصی و درمانی به مصدومان حوادث و سوانح رانندگی معادل ده درصد (۱۰٪) از حق‌بیمه پرداختی شخص ثالث، سرنشین و مازاد به‌طور مستقیم طی قبض جداگانه به حساب درآمدهای اختصاصی نزد خزانه‌داری کل کشور در چارچوب اعتبارات مصوب بودجه سنواتی به نام وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی واریز می‌شود، بنابراین، به نظر می‌رسد تکلیف بیمه‌گر برای پرداخت هزینه معالجه از طریق سازوکار پیش‌بینی‌شده در ماده ۳۰ یادشده اعمال می‌شود...».

آرایی در تأیید نظیر (مطالبه هزینه‌های درمان علاوه بر دیه) نیز صادر شده است؛ چنان‌که به‌موجب دادنامه شماره ۳۰۷۶۷/۰۹۹۸۲۸۸۵۳۰ صادره از دادگاه تجدیدنظر استان تهران قید شده است: «...در فقه اسلامی، دیه بدل از عضو فائت و نقص ناقص است و احکام مربوط به دیات ناظر به صدمات بدنی بوده و از مفهوم و محتوای ادله و مواد قانونی نفی خسارات مالی وارده به زیان‌دیده از جمله هزینه‌های درمانی استفاده نمی‌شود و قواعد فقهی لاضرر و تسبیب، نفی عسر و حرج و اتلاف، لزوم جبران خسارات دیگر را توجیه می‌کند ... در نتیجه الزام تجدیدنظرخواهان‌ها به پرداخت هزینه‌های متعارف درمان طبق نظر کارشناس، علاوه بر پرداخت ارزش صدمات جسمانی فاقد اشکال شرعی است».

خسارات معنوی مازاد بر دیه در سوانح رانندگی

منظور از ضرر معنوی، ضرری است که به عرض و شرف متضرر یا یکی از اقارب او وارد می‌شود (Jafari Langroudi, 2010). تبصره ۱ ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ (اصلاحی ۹۴) در مقام تعریف زیان معنوی مقرر داشته است: «زیان معنوی عبارت از صدمات روحی یا هتک حیثیت و اعتبار شخصی، خانوادگی یا اجتماعی است. دادگاه می‌تواند علاوه بر صدور حکم به جبران خسارت مالی، به رفع زیان از طرق دیگر از قبیل الزام به عذرخواهی و درج حکم در جراید و امثال آن حکم نماید». البته باید توجه داشت گاه فعل زیان‌بار موجب ضرر معنوی می‌شود، ولیکن ضرر معنوی خود ضرر مادی به‌دنبال دارد، نظیر آنکه بر اثر فعل زیان‌بار فرد دچار افسردگی شده و برای مداوای افسردگی متحمل هزینه ویزیت و دارو شود (Barikloo, 2021). به نظر می‌رسد در چنین موردی موضوع تحت شمول خسارات مادی قرار می‌گیرد و نه خسارت معنوی، منظور

جمع‌بندی و پیشنهادات

در خصوص خسارات مادی، مطابق با قاعده عمومی و ماهیت مختلط دیه، وفق نظر مشهور حقوق‌دانان در صورتی که میزان دیه پرداختی کفاف هزینه‌های معالجه را نکند، عامل واردکننده زیان مکلف به جبران خسارات مازاد بر دیه تا سقف زیان وارده خواهد بود؛ باین حال قانون‌گذار در قانون بیمه اجباری با عدول از نظریه ماهیت مختلط دیه، آن را صرفاً مجازات و یا جبران خسارت بدنی منفک از هزینه‌های معالجه قلمداد کرده است و زیان‌دیده (مجنی علیه) می‌تواند علاوه بر دریافت کل دیه خود و بدون توجه به مقدار دیه پرداختی، به دریافت کل هزینه‌های معالجه خود از وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی اقدام کند. باین حال شایسته است قانون‌گذار با صراحت بیشتری و با اصلاح ماده ۳۵ قانون موصوف به اختلاف نظر در این خصوص پایان دهد. در خصوص خسارات معنوی مطابق با قاعده عمومی و تبصره ۲ ماده ۱۴ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ (اصلاحی ۹۴)، امکان مطالبه خسارت معنوی در جرم مستوجب دیه وجود نخواهد داشت. در عین حال خسارات موصوف تحت شمول قانون بیمه اجباری سال ۱۳۹۵ نبوده و مطابق قواعد عمومی رفتار خواهد شد و چنان که گفته شد، امکان مطالبه خسارات معنوی در جرم مستوجب دیه مطابق با قاعده عمومی وجود نخواهد داشت. باین حال در راستای رفع ابهام از قانون پیشنهاد می‌شود با اصلاح قانون بیمه اجباری اولاً، قانون‌گذار به صراحت به اختلاف نظر در خصوص مطالبه هزینه‌های معالجه علاوه بر کل دیه پرداختی پایان دهد و به صراحت هزینه‌های معالجه را علاوه بر دیه قابل دریافت قلمداد کند؛ ثانیاً، در خصوص مسئول پرداخت هزینه‌های معالجه با توجه به تعارض ظاهری حکم مقرر در ماده ۳۵ قانون بیمه اجباری مصوب ۱۳۹۵ با حکم مقرر در ماده ۳۰ قانون بیمه اجباری، صراحتاً مقرر کند که تکلیف بیمه‌گر به پرداخت هزینه‌های معالجه ناظر بر فرض عدم پرداخت ۱۰ درصد حق بیمه به وزارت بهداشت بوده و در صورت پرداخت حق بیمه، مسئولیتی متوجه بیمه‌گر نخواهد بود؛ ثالثاً، در خصوص امکان یا عدم امکان مطالبه هزینه‌های معالجه از راننده مقصر حادثه نیز به صراحت تعیین تکلیف کند.

مشارکت نویسندگان

مازیار راستبد: گردآوری منابع و بررسی و تحلیل مواد قانونی و نتیجه‌گیری. حمید ابهری: بازبینی مجدد مقاله و انجام اصلاحات و تهیه منابع تکمیلی و اضافات. محمد فرزندگان: بازبینی مجدد مقاله و انجام اصلاحات و تهیه منابع تکمیلی.

تشکر و قدردانی

از همه کسانی که در این مسیر ما را یاری نمودند و همچنین از نشریه علمی پژوهشنامه بیمه کمال قدردانی خود را ابراز می‌کنیم.

تعارض منافع

نویسنده (گان) اعلام می‌دارند که در خصوص انتشار این مقاله تضاد منافع وجود ندارد. علاوه بر این، موضوعات اخلاقی شامل سرقت ادبی، رضایت آگاهانه، سوء رفتار، جعل داده‌ها، انتشار و ارسال مجدد و مکرر از سوی نویسندگان رعایت شده است.

دسترسی آزاد

کپی‌رایت نویسنده(ها): ©2025 این مقاله تحت مجوز بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 اجازه استفاده، اشتراک‌گذاری، اقتباس، توزیع و تکثیر را در هر رسانه یا قالبی مشروط بر درج نحوه دقیق دسترسی به مجوز CC و منوط به ذکر تغییرات احتمالی در مقاله می‌داند. لذا به استناد مجوز یادشده، در هر گونه تغییرات در تصاویر، منابع و ارجاعات یا سایر مطالب از اشخاص ثالث در این مقاله باید در این مجوز گنجانده شود، مگر اینکه در راستای اعتبار مقاله به اشکال دیگری مشخص شده باشد. در صورت درج نکردن مطالب یادشده یا استفاده‌ای فراتر از مجوز فوق، نویسنده ملزم به دریافت مجوز حق نسخه‌برداری از شخص ثالث است.

به منظور مشاهده مجوز بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 به نشانی زیر مراجعه شود:

<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

منابع

- Ameli, S., (n.d.). Key to dignity in explaining the rules of Allameh, Beirut: Arab Heritage Revival. [In Arabic]
 Ameli, Z., (1992). Paths of understanding to the revision of the laws of Islam. Qom: Islamic Knowledge Foundation. [In Arabic]
 Babayi, I., (2020). Laws of civil responsibility based on review of judgments and judicial procedure. Tehran: Judiciary press and publications center. [In Persian]
 Babayi, I., (2021). Laws of civil responsibility based on review of judgments and judicial procedure. Tehran: Judiciary press and publications center. [In Persian]

- Barikloo, I., (2021). Civil responsibility, 9th Ed. Tehran: Mizan. [In Persian]
 Broojerdi, A., (2008). Sources of Shia jurisprudence. Tehran: Farhang Sabz Publications. [In Persian]
 Dehkoda, A., (1997). Dehkoda dictionary. Tehran: Tehran University Press. [In Persian]
 Deputy of Judiciary Education, (2008). The collection of Diyats judicial inquiries. Qom: Qada publications. [In Persian]
 Ebadi Bashir, M., (2017). Legal system of compensation for damages caused by traffic accidents. Tehran:

- Majd. [In Persian]
- Fallah Khariki, M., (2022). Civil liability and compensation insurance for traffic accidents. Tehran: Majd. [In Persian]
- Fayazi, Q., (2017). Evaluation criteria for moral damage. Justice Private Law Res. J., (9): 49-70 **(21 pages)**. [In Persian]
- Ghaemi, M.; Asadi Koh Abad, H., (2014). Examining the jurisprudential and legal foundations of the possibility of claiming damages in excess of the blood money in the law of compulsory insurance, Islamic Jurisprudence Fundam. Sci. Res., 8(4): 105-114 **(9 pages)**. [In Persian].
- Ghasemzadeh, A.; Kayai, A.; Rahe Pik, H., (2012). Interpretation of civil law, legal documents, opinions and ideas. Tehran: Samt. [In Persian]
- Ghasemzadeh, S., (2007). Requirements and civil liability without contract. Tehran: Mizan. [In Persian]
- Golpayegani, L., (1996). Jame al-Ahkam. Qom: Hazrat Masoumeh Publications. [In Arabic]
- Gorjy, A., (2004). Blood money. Tehran: Tehran University Press. [In Persian]
- Haddadi, F., (2015). Compensation for moral damage from the point of view of jurisprudence and law, Rasail, (5& 6): 27-50 **(23 Pages)**. [In Persian]
- Haji Dehabadi, A., (2005). Rules of Islamic jurisprudence. Tehran: Islamic Culture and Thought Research Institute. [In Persian]
- Hashemi, S., (1997). What the criminal should pay in addition to the Blood money. Ahl al-Bayt Fiqh, 2(5&6): 17-76 **(59 pages)**. [In Persian]
- Hosseini, S.; Farjiha, M., (2016). A rational approach to the guarantee system of criminal executions in Iran, Comp. Int. law Res., (36): 73-97 **(24 pages)**. [In Persian].
- Jafari Langroudi, M., (2010). Legal Terminology. Tehran: Ganj Danesh Library. [In Persian]
- Jafari, H.; Aqhamshahdi, F., (2012). Claiming damages in excess of the dowry. Res. J. Hum. Social Sci., (9&10): 13-29 **(16 pages)**. [In Persian]
- Katouzian, N., (2007). Obligations outside the contract. Tehran: Tehran University Press. [In Persian]
- Katouzian, N., (2009). Obligations outside the contract. Tehran: Tehran University Press. [In Persian]
- Marashi Najafi, S., (1985). Minhaj al-Mu'minin. Qom: Ayatollah Murashi Najafira Library Publications. [In Arabic]
- Masoudian, M., (2019). Jurisprudential legal analysis of the approaches of the Guardian Council in the payment of treatment costs in excess of Blood money. Danesh Public Law J., 9(27): 70-89. **(21 pages)**. [In Persian]
- Mir Modares, S., (2012). The concept and nature of Blood money from the perspective of Islamic jurisprudence and law. New Res. Islamic jurisprudence, 20(3): 24-52 **(29 Pages)**. [In Persian]
- Mir Mohammad Sadeghi, H., (2012). Crimes against persons. Tehran: Mizan. [In Persian]
- Mohaghegh Damad, S., (1986). Rules of jurisprudence. Tehran: Islamic Sciences Publishing Center. [In Persian]
- Mostafazadeh, F., (2015). The Islamic Penal Code approved in 2012 in the light of the views of the Guardian Council. Tehran: Research Institute of the Guardian Council. [In Persian]
- Mostafazadeh, F., (2016). The Law of Criminal Procedure approved in 2012 in the light of the views of the Guardian Council. Tehran: Research Institute of the Guardian Council. [In Persian]
- Najafi, M. (1984). Jawaharlal Kalam. Beirut: Dar Ahyaya al-Trath al-Arabi. [In Arabic]
- Sadeghi, M., (2011). Crimes against persons. Tehran: Mizan. [In Persian]
- Safai, S.; Rahimi, H., (2022). Civil liability. Tehran: Samt. [In Persian]
- Shafiei Sarostani, I., (1998). Blood Money law and time requirements. Tehran: Presidential Strategic Research Center. [In Persian]
- Shahidi, M., (2007). A collection of legal articles, 2nd Ed. Tehran: Majd Publications. [In Persian]
- Shirazi, N., (2006). Encyclopedia of Comparative Jurisprudence. Qom: Publications of the School of Imam Ali bin Abi Talib. [In Arabic]
- Shoariyan, I., (2008). The nature of blood money and critique on the term of damages in excess of blood money. J. Lawyers' Assoc., (5&6): 29-42. **(13 pages)**. [In Persian]
- Shouri, F., (2016). Investigating the legitimacy of compensation for damages in excess of the Blood Money. Res. Jurisprud. law, (5): 50-58 **(9 Pages)**. [In Persian]
- Tabrizi, J., (n.d.). New esfataat. Qom: Sorour. [In Persian]

AUTHOR(S) BIOSKETCHES	معرفی نویسندگان
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Email: maziar_rastbod@yahoo.com ▪ ORCID: 0000-00002-4900-7444 ▪ Homepage: law.umz.ac.ir	<p>مازیار راستبод، دانشجوی دکتری گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران</p> <p>حمید ابهری، استاد گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران</p> <p>محمد فرزاتگان، استادیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Email: h.abhary@umz.ac.ir ▪ ORCID: 0000-00002-3800-0538 ▪ Homepage: law.umz.ac.ir <ul style="list-style-type: none"> ▪ Email: m.farzanegan@umz.ac.ir ▪ ORCID: 0000-00001-5651-245x ▪ Homepage: law.umz.ac.ir

HOW TO CITE THIS ARTICLE	
<p><i>Rastbod, M.; Abhary, H.; Farzanegan, M., (2025). Civil liability of the defaulting party under the compulsory insurance law for damages exceeding blood money in driving accidents. J. Insur. Res., 14(2): 165-174.</i></p> <p>DOI: 10.22056/ijir.2025.02.06</p> <p>URL: https://ijir.irc.ac.ir/article_160341.html</p>	